

КИРИЛО-МЕТОДИЕВСКИ НАУЧЕН ЦЕНТЪР
ПРИ БЪЛГАРСКАТА АКАДЕМИЯ НА НАУКИТЕ

CYRILLO-METHODIAN RESEARCH CENTRE
AT THE BULGARIAN ACADEMY OF SCIENCES

ЮЖНОСЛАВЯНСКИ КОПИСТИ И СКРИПТОРИИ ОТ XIV ВЕК FOURTEENTH CENTURY SOUTH SLAVONIC SCRIBES AND SCRIPTORIA

КИРИЛО-МЕТОДИЕВСКИ
НАУЧЕН ЦЕНТЪР
КЪМ БАН

БЪЛГАРСКА
АКАДЕМИЯ
НА НАУКИТЕ

BULGARIAN
ACADEMY
OF SCIENCES

ФОНД
НАУЧНИ
ИЗСЛЕДВАНИЯ

С подкрепата на Столична община

ISBN 978-954-9787-66-5

КИРИЛО-МЕТОДИЕВСКИ НАУЧЕН ЦЕНТЪР
БЪЛГАРСКА АКАДЕМИЯ НА НАУКИТЕ

Марко Скарпа

Марта Рипаранте

Милена Давидович

ЮЖНОСЛАВЯНСКИ КОПИСТИ И СКРИПТОРИИ ОТ XIV ВЕК АЛБУМ

СОФИЯ • 2024

Кирило-Методиевски научен център – Българска академия на науките
1000 София, ул. „Московска“ 13
www.kmnc.bg

Албумът е изработен в рамките на проекта
„Южнославянски кописи и скриптории от XIV век“,
финансиран от Фонд „Научни изследвания“
(№ КП-06-Н50/4 30.11.2020) и с подкрепата на фондация „Палеобулгарика“.

© Кирило-Методиевски научен център
2024

Автори:

Доц. д-р Марко Скарпа
Марта Рипаранте
Милена Давидович

Редактори:

Проф. д-р Вася Велинова
Проф. д-р Елисавета Мусакова

Графичен дизайн:

Гл.ас. д-р Тотка Григорова
Анита Борисова

Със сътрудничеството на:

Доц. д-р Ива Трифонова
Проф. д-р Веселка Желязкова

Формат 300/300 мм

Печатница „Симолини-94“
София, бул. „Владимир Вазов“ 15

ISBN 978-954-9787-66-5

ВЪВЕДЕНИЕ

Културното наследство на един народ достига до нас чрез различни средства – устна традиция, изобразително изкуство, музика, архитектура и, разбира се, писменост. Днес благодарение на дигиталните технологии тези средства са много повече и по-достъпни, но хилядолетия наред основният носител и пазител на знанието е била – и вероятно остава и до днес – книгата. До края на XV век, а в пределите на Източна Европа дори много по-дълго, това е ръкописната книга.

Днес взимаме в ръце ръкописни книги, вглеждаме се в тяхното съдържание, сравняваме текстовете им с други ръкописи, за да се доближим възможно най-много до оригиналния текст. Често обаче забравяме, че зад всяка такава книга стоят конкретни книжовници – кописи, които са я създали с ръката си, с мисъл и усилие, с майсторство и отдаденост. Именно на тях е посветено настоящото изследване.

Резултатите от него представихме в изложба, показана в центъра на София, а впоследствие преведена на сръбски език и експонирана в Университетската библиотека „Светослав Маркович“ в Белград. Настоящият албум е продължение на тази изложба и има за цел да разкрие на широката общественост богатството и значимостта на книжовната дейност през Средновековието.

Фокусът ни е насочен към XIV век – време на изключителен културен подем сред южните славяни, засвидетелстван от голямото количество достигнали до нас ръкописи. Представяме работата на средновековния копист: материалите, инструментите и технологиите, които е използвал, както и научната дисциплина, която изучава тази традиция – славянската палеография. Изтъкваме и най-новите ѝ постижения, плод на работата по проекта „Южнославянски кописи и скриптории от XIV век (палеографска атрибуция и онлайн реперториум)“, финансиран от Национален фонд „Научни изследвания“ (www.kopisti14.kmnc.bg). В албума са представени шестнадесет кописи – осем, работили със среднобългарски правопис, и осем – със сръбски.

Не е случайно, че този проект бе реализиран в Кирило-Методиевския научен център при Българската академия на науките – институция, призвана да издирва, изследва и популяризира кирило-методиевото дело и неговите традиции от Средновековието до наши дни.

Убедени сме, че материалът, събран в настоящия албум, ще разкаже по достъпен и вдъхновяващ начин за богатството на тази традиция и ще подчертае необходимостта да пазим и предаваме на бъдещите поколения културното и духовното наследство, съхранено в средновековните ръкописи.

Марко Скарпа

КОПИСТИ В XIV В. COPYISTS IN THE 14TH CENTURY

Буквеният знак „К“ е логото на изследователски проект, разработван от Кирило-Методиевския научен център при БАН в сътрудничество с Института по математика и информатика при БАН, в който участват дванадесет учени от България, Сърбия и Италия. Проектът цели да проучи и систематизира знанията за южнославянските скриптории и книжовниците, работили в тях през особено важния за културата на Балканите XIV век. Изложбата запознава с процеса на създаване на ръкописната книга, с науката, която изучава писмото – палеографията, както и с осем български и осем сръбски кописти, оставили имената си в ръкописите.

The alphabetic character “K” is the logo of the research project developed by the Cyrillo-Methodian Research Centre at the BAS in collaboration with the Institute of Mathematics and Informatics at the BAS, which involves twelve researchers from Bulgaria, Serbia and Italy. The project aims to explore and systematise the knowledge about the South Slavonic scriptoria and the scribes who worked in them during the fourteenth century, which was a particularly important period for the culture of the Balkans. The exhibition presents the process of manuscript creation, the science that examines the handwriting – palaeography, as well as eight Bulgarian and eight Serbian copyists who inscribed their names in the manuscripts.

Автори:
Доц. д-р Марко Скарпа
Марта Рипаранте
Милена Давидович

Редактори:
Проф. д-р Вася Велинова
Проф. д-р Елисавета Мусакова

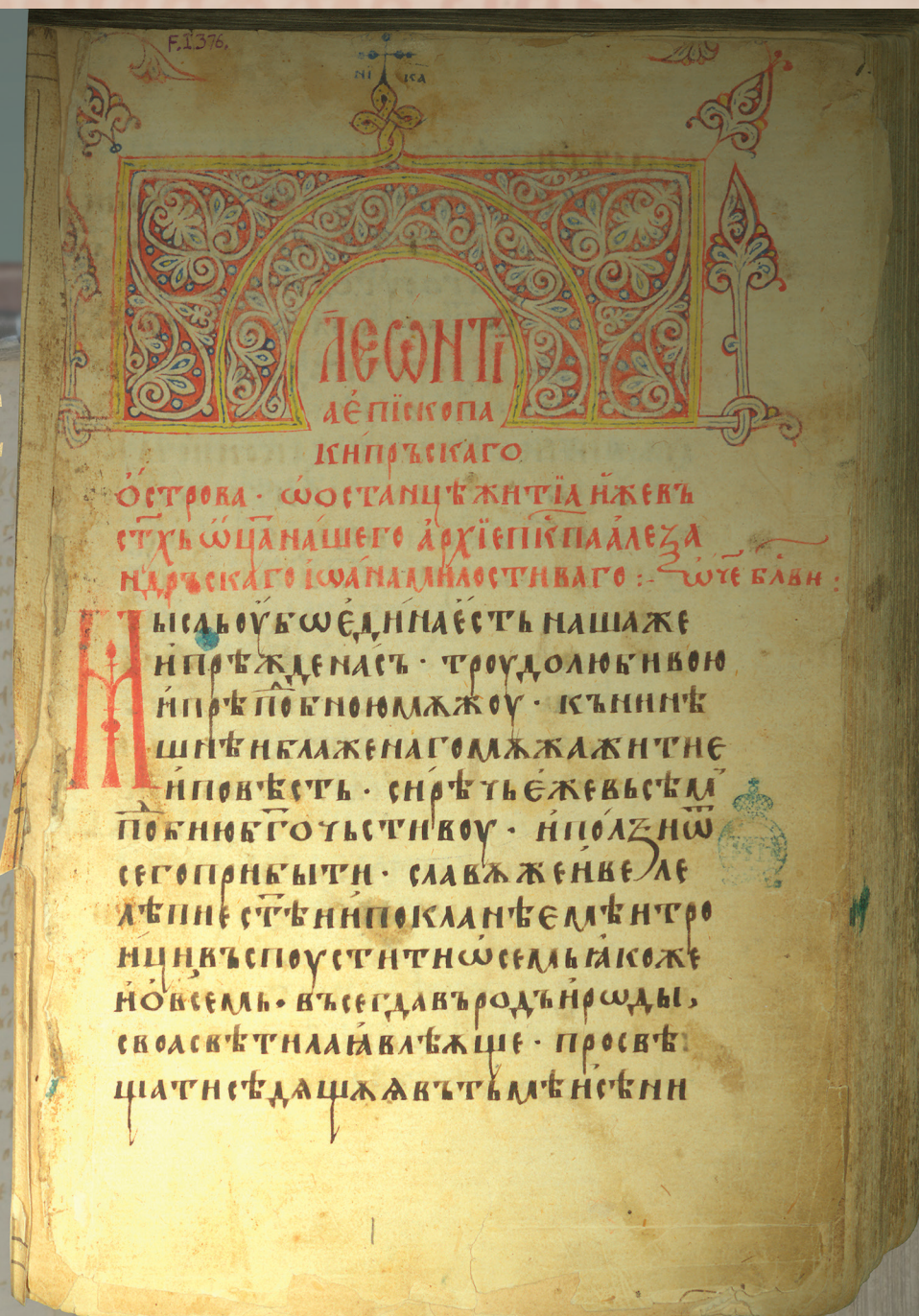
Графичен дизайн:
Гл.ас. д-р Тотка Григорова
Анита Борисова

Със сътрудничеството на:
Доц. д-р Ива Трифонова
Проф. д-р Веселка Желязкова
Проф. д-р Евтимий Цигаридас
Гл.ас. д-р Александра Трифонова

Проектът и изложбата се осъществяват с финансовата подкрепа на Фонд „Научни изследвания“ по проект № КП-06-Н50/4 30.11.2020.

www.kopist14.kmnc.bg

Когато не е посочено друго, снимките са взети от изображения, които са публично достояние.

Лаврентиев сборник от Руската национална библиотека (F.I.376)
Lavrentiy's Miscellany from the Russian National Library (F.I.376)

БЪЛГАРСКА
АКАДЕМИЯ
НА НАУКИТЕ

BULGARIAN
ACADEMY
OF SCIENCES

Мозайка от църквата „Св. Апостоли“, Солун (1310–1314)
Mosaic from the Church of Holy Apostles, Thessaloniki (1310–1314)

ИНСТРУМЕНТИ ЗА ПИСАНЕ WRITING TOOLS

Нямаме преки сведения за инструментите, които средновековните кописти са използвали, но представа за тях ни дават изображенията на пишещите евангелисти в стенописите и миниатюрите. Върху работната маса на книжовниците обикновено има перо, което може да е направено от тръстика или да е птиче перо; ножове за подостряне на перото и разчертаване на листа за писане; *мастилица*, която често е свързана с кутията за перото; *шишенца*, обикновено поставяни под работната маса. Те са били пълни с червено и черно мастило. Книжовниците са използвали *ножици*, също *линия* и *пергел* за оразмеряване и очертаване, *нож* или *гъба* за изстъргване на сбъркан текст.

We have no direct information about the tools used by the mediaeval copyists, but an idea is given to us by the representations of the evangelists on the act of writing in the frescoes and miniatures. On the scribe's workbench there is usually a *pen*, which may be made of reeds or a bird feather; *knives* for sharpening the quill and laying out the writing sheet; an *inkstand*, which is often attached to the quill case; a *small bottle*, which is usually placed under the workbench. These were filled with red and black ink. Scribes used *scissors*, also a *ruler* and a *compass* for sizing and outlining, a *knife* or *sponge* for scraping out misplaced text.

Стенопис от църквата „Св. Петър“ (XIII век)
Fresco from the St. Peter's Church (13th century)

Стенопис от манастира Студеница (XIII век)
Fresco from the Studenica monastery (13th century)

МАСТИЛО INK

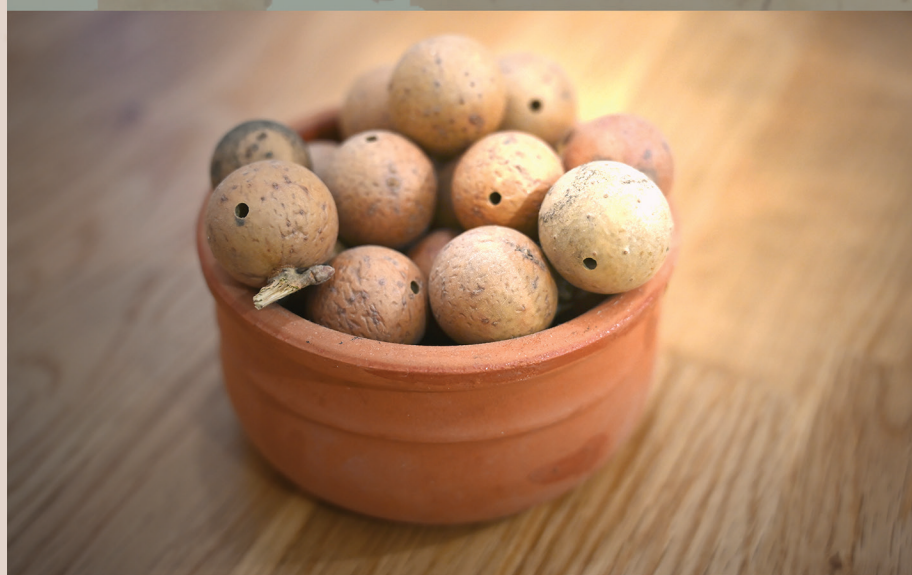
Обикновено мастилото се е приготвяло от самите кописисти. Най-разпространеното мастило е било желязно-галовото. То се е правело от природни дъбилни вещества, желязни соли, минерални киселини и природни смоли. Най-често за направата на такива мастила са били използвани дъбови шикалки, събирани от кората на дърветата. Те са съдържали голямо количество танин, необходим за направата на мастилото. То е имало тъмнокафяв до черен цвят. Червеното мастило се правело от цинобър. С него са пишели заглавията и необходимите литургични указания в полетата.

The ink was usually prepared by the copyists themselves. The iron gall ink was the most common and it was made from natural tanning substances, iron salts, mineral acids and natural resins. Gall nuts harvested from the bark of oak trees were most often used to make such inks. They contained a high amount of tannin, which was needed to make the ink. It had a dark brown to black colour. The red ink, on the other hand, was made from cinnabar. It was used to write the headings and necessary liturgical instructions in the margins.

Кристали от желязен(II) сулфат хептахидрат
Iron(II) Sulfate Heptahydrate crystals

Цинобър
Cinnabar

Смола от черешово дърво
Resin from cherry tree

Дъбови шикалки
Gall nuts from oak trees

КИРИЛ-МЕТОДИЕВСКИ
НАУЧЕН ЦЕНТЪР
ЗА МАНУСКРИПТИ

БЪЛГАРСКА
АКАДЕМИЯ
НА НАУКИТЕ

BULGARIAN
ACADEMY
OF SCIENCES

ФОНД
НАУЧНИ
ИЗСЛЕДВАНИЯ
МИНИСТЕРСТВО НА ОБРАЗОВАНИЕТО И НАУКАТА

С подкрепата на Столична община

[illegible]

творитъ. аще ѿставишь тако, вынѣхъ
роу нмоу тѣвнѣ. и придоу тѣ риллѣи.
и възмоу тѣ мѣсто нзѣи. и нѣмъ же ѿ
нн канѣ фа. архирен сын лѣ тоу томоу.
ренѣль вни не вѣ сте ннчѣе же. и нполн
шлѣи нѣ те. ꙗко оу не нѣ вѣ амъ. да нѣ днѣ
у лѣи оу мрѣ тѣ залю дѣ. а не вѣ нѣ зѣи.
погнѣ не тѣ. сего же ѿ себѣ нѣ ре. мѣ ар
хирен сын лѣ тоу томоу про ре. ꙗко хо
тѣ шѣ нѣ оу мрѣ тѣ залю дѣ. не тѣ кло
залю дѣ. мѣ да чѣ да вѣ нн ра стѣ те нѣ нѣ
сѣ вѣ ре тѣ вѣ нѣ нѣ. ѿ того же дѣ не сѣ щѣ
шѣ да вѣ нѣ оу бѣи. нѣ же нѣ мѣ лоу не нѣ вѣ
хо жѣ шѣ. вѣ нѣ оу дѣ нѣ хѣ. мѣ нѣ ѿ тоу вѣ стра
моу блѣ нѣ зѣ поу стѣ нѣ. вѣ нѣ фре мѣ лѣ на рн
ца нѣ лнн гѣ аѣ. нѣ тоу жнѣ вѣ шѣ сѣ оу чѣ нн
сѣ нѣ аѣ. **ѿ то . 2. нѣ. нѣ. ѿ шѣ а. глѣ . рѣ .**
Рѣ шѣ рѣ. сѣ вѣ тѣ стѣ вѣ рнѣ архиренѣ
нѣ старѣ нн нѣ аѣ. нѣ рѣ шѣ нѣ сѣ вѣ. нѣ те
нѣ ко нн нѣ ко нѣ же по лѣ зѣ нѣ. сѣ мнѣ рѣ по нѣ
аѣ нѣ дѣ тѣ. бѣ хѣ оу те нѣ лннн нѣ бѣ ко нѣ. ѿ вѣ
шѣ шнѣ хѣ да по кѣ ло не тѣ сѣ вѣ прѣ зннѣ.
сѣ нѣ же прѣ нѣ тоу нн шѣ нѣ фнлн поу. нѣ же

A close-up photograph of a metal fastener, likely a clasp or hinge component, attached to a book cover. An orange arrow points to the fastener.

The first folio of the fourth gathering (A) of the manuscript № 5 of the Scientific archive of the Bulgarian Academy of Sciences.

Най-често в края на ръкописа, по-рядко в началото или на други места, копистът поставял по-кратък или по-дълъг текст, наречен „колофон“. В него той записвал името си, мястото и датата на преписването на ръкописа, както и сведения за поръчителя и съдържанието. Много често копистът призовавал читателя да се моли за него и да прости направените грешки. Копистите на по-голямата част от южнославянските ръкописи, писани през XIV в., остават анонимни, а местата на тяхната работа – неизвестни.

[illegible]

† трудоженъ болѣзнь лаврентіѣмного
гріѣшнаго тахасѣннойюка †

Ѳеѡвѣириѡи ѡнаѡе не прѣдоущѣе словѣ
бѣиѡи ѡнаѡе ѡбѣиѡи

Г҃и Златоустъ по(п) Марко исписа

Колофон на Поп Марко / Colophon of Priest Marko
f. 269v – РНБ, Гильф. 34

+ Помени, Г(оспод)и, попа Герасима +

Колофон на Поп Герасим / Colophon of Pop Gerasim
f. 51v – НБКМ 231

† Трудъ же и болѣзнь Лаврентіа
многогрѣшнаго таха с(в)а)щенноинока +

Колофон на Йеромонах Лаврентий / Colophon of Hieromonk Lavrentiy
f. 214r – РНБ, F.I.376

С подкрепата на Столична община

КОПИСТИ И СКРИПТОРИИ COPYISTS AND SCRIPTORIA

Работата на кописта е изисквала различни умения, които той обикновено притежавал и е можел да работи и сам. От различни извори обаче е известно, че във Византия и Западна Европа е имало скриптории, в които работата е била разпределена между много писачи и където младите кописти усвоявали от по-опитните уменията за писане. Що се отнася до славянския ареал, изследователите са установили, че скриптории е имало в някои манастири и само се предполага, че такива са били организирани и в царския двор. Ръкописите, създадени по едно и също време в общ скрипториум, обикновено имат общи формални черти, включващи стила и техниката на писане. В редица случаи обаче вероятно става дума за по-малки ателиета и професионални кописти, които в зависимост от своите поръчки са пътували по различни места.

Usually the copyist was able to work alone thanks to the variety of skills he possessed. However, it is known from various sources that in Byzantium and Western Europe there were scriptoria in which the work was divided among many scribes and where young copyists learned the skills of writing from the more experienced ones. As far as the Slavic area is concerned, researchers have found that scriptoria existed in some monasteries and it is only assumed that such were also organised in the royal court. Manuscripts produced at the same time in a common scriptorium usually share formal features, including the style and technique of writing. In several cases, however, there were probably smaller workshops and sometimes there were professional copyists who travelled to different destinations depending on their commissions.

Стенопис от църквата „Свети Четиридесет мъченици“, Велико Търново (втората половина на XIII век [?])

Fresco from the Holy Forty Martyrs Church, Veliko Tarnovo (second half of the 13th century [?])

КИРИЛ-МЕТОДИЕВСКИ
НАУЧЕН ЦЕНТЪР
ЗА ЦЪРКВАТА И
ЦЪРКОВНАТА

БЪЛГАРСКА
АКАДЕМИЯ
НА НАУКИТЕ

BULGARIAN
ACADEMY
OF SCIENCES

ФОНД
НАУЧНИ
ИЗСЛЕДВАНИЯ
МИНИСТЕРСТВО НА ОБРАЗОВАНИЕТО И НАУКАТА
С подкрепата на Столична община

МАНАСТИРИТЕ КАТО КУЛТУРНИ ЦЕНТРОВЕ ПРЕЗ XIV В. MONASTERIES AS CULTURAL CENTRES IN THE 14TH CENTURY

Стенопис от Бачковския манастир (XIX век)
Fresco from the Bachkovo Monastery (19th century)

През XIV век манастирите на Балканите са били важни културни средища. Ръкописите са били създавани най-вече в скрипториите на манастирите, където са били обучавани копистите. В тези обители гръцки, български и сръбски монаси често са живеели заедно, което водело до интензивен обмен на ръкописи и обогатяване на манастирските сбирки. Най-главният и важен духовен и културен център по това време е била Света гора, където са действали повече от двадесет манастира, посещавани от целия православен свят. Те са поддържали непрекъснати връзки с другите по-малки манастири на Балканите.

During the fourteenth century, monasteries in the Balkans were important cultural centres. Manuscripts were mostly produced in the *scriptoria* of the monasteries, where the new copyists were trained. In these holy communities, Greek, Bulgarian and Serbian monks often lived together, resulting in an intensive exchange of manuscripts and enrichment of the monastery collections. The main and most important spiritual and cultural centre at that time was Mount Athos, where more than twenty monasteries were active and visited by the whole Orthodox community. They maintained continuous relations with other smaller monasteries in the Balkans.

КИРИЛОМЕТОДИЕВСКИ
НАУЧЕН ЦЕНТЪР
КИМБАН

БЪЛГАРСКА
АКАДЕМИЯ
НА НАУКИТЕ

ФОНД
НАУЧНИ
ИЗСЛЕДВАНИЯ
МИНИСТЕРСТВО НА ОБРАЗОВАНИЕТО И НАУКАТА
С подкрепата на Столична община

СЛАВЯНСКА ПАЛЕОГРАФИЯ SLAVIC PALAEOGRAPHY

Славянската палеография е научна дисциплина, която изучава историята на почерка и техниките на писане, анализира процеса на създаване на писмени документи, писани на глаголица и кирилица. Палеографи като Пьотър Лавров, Вячеслав Щепкин, Беньо Цонев, Владимир Мошин, Димитрие Богданович, Божидар Райков и много други през миналия век са дали своя принос в изучаването на двете славянски азбуки и на формалните им характеристики, както и на тяхното културно-историческо значение. Повечето от тях са автори на първите каталози на средновековните славянски ръкописи, които правят книжовните паметници достъпни за по-нататъшни научни изследвания.

Slavic palaeography is a scientific discipline that studies the history of handwriting and writing techniques, and analyses the process of producing documents written in the Glagolitic and Cyrillic alphabets. Paleographers such as Pëtr Lavrov, Vjačeslav Ščepkin, Benjo Conev, Vladimir Mošin, Dimitrij Bogdanović, Božidar Rajkov and many others have contributed to the study of the two Slavic alphabets and their formal features as well as their cultural and historical significance over the past century. Most of them were the authors of the first catalogues of mediaeval Slavonic manuscripts, which made the literary monuments accessible for further scientific research.

Владимир Мошин (1894–1987)
Vladimir Mošin (1894–1987)

Беньо Цонев (1863–1926)
Benjo Conev (1863–1926)

Божидар Райков (1939–1995)
Božidar Rajkov (1939–1995)

Вячеслав Щепкин (1863–1920)
Vjačeslav Ščepkin (1863–1920)

Димитрие Богданович (1930–1986)
Dimitrij Bogdanović (1930–1986)

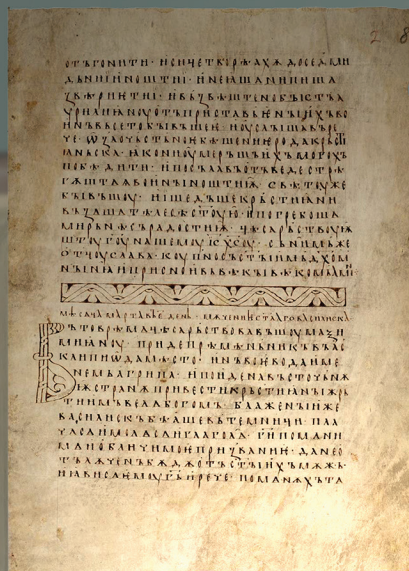
Пьотър Лавров (1856–1929)
Pëtr Lavrov (1856–1929)

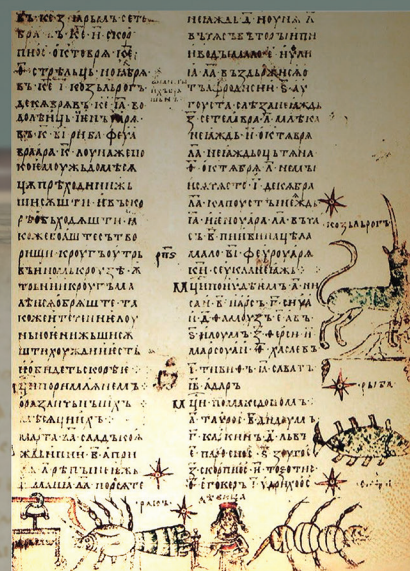
СЛАВЯНСКА ПАЛЕОГРАФИЯ SLAVIC PALAEOGRAPHY

Основна цел на славянската палеография е да проучи и систематизира начертанията на буквите в кирилската и глаголическата азбука, да изведе тяхната типология и на базата на основните характеристики на писмото да датира и локализира писмени документи, създадени през Средновековието. Анализирайки подробно почерците, учените се стремят също така да идентифицират преписвачите, които са участвали в създаването на ръкописи, като същевременно реконструират историята и организацията на дейността в средновековните школи и книжовни средища.

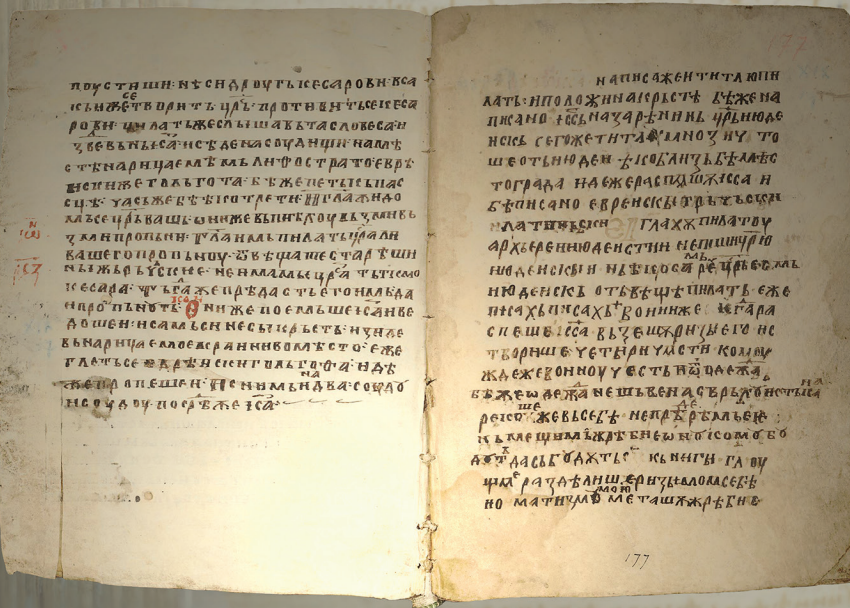
The main purpose of Slavic palaeography is to study and systematise the lettering of the Cyrillic and Glagolitic alphabets, to determine their typology, and to date and locate written documents created in the Middle Ages on the basis of the main features of the script. By analysing the handwriting in detail, scholars also aim to identify the copyists who were involved in the manuscripts production, while also reconstructing the history and activity of mediaeval schools and writing centres.

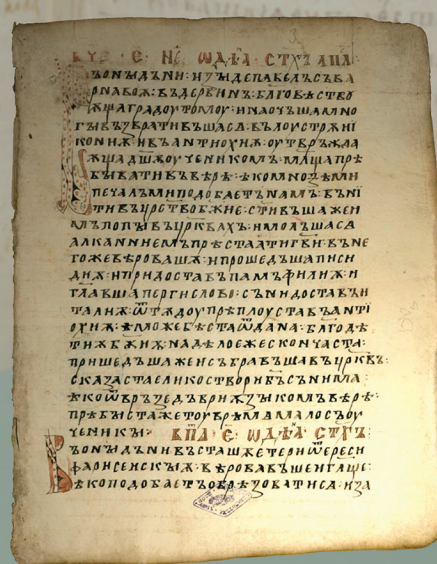
Средата на 70-те г. на Х в.
Супрасълски сборник в Националната и университетска библиотека на Словения (Cod. Kor. 2)
Between the mid and the 70s of the 10th century
Codex Suprasliensis in the National and University Library of Slovenia (Cod. Kor. 2)

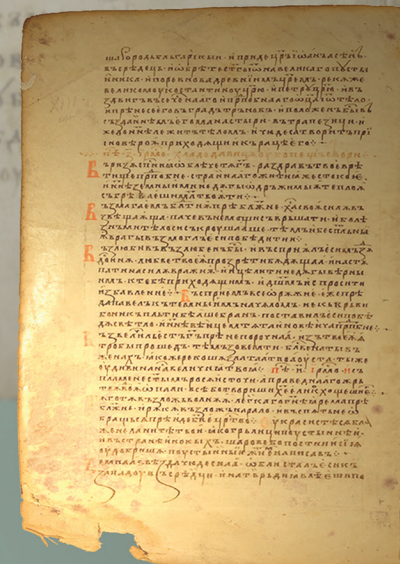
1073 г.
Симеонов сборник в Държавния исторически музей, Синод. 1043/314 (Снимки: личен архив на проф. Анисава Милтенова)
1073
Simeon's Miscellany in the State Historical Museum (Синод. 1043/314 (Photos: personal archive of prof. Anisava Miltenova)

Край на XI или началото на XII в.
Добромирово Евангелие в Руската национална библиотека (Q.n.I.55)
End of the 11th or beginning of the 12th century
Evangelium Dobromiri in the Russian National Library (Q.n.I.55)

Края на XII в.
Слепченски апостол в Народната библиотека „Иван Вазов“ (25 (62))
End of the 12th century
Slepche Apostolos in the Ivan Vazov National Library (25 (62))

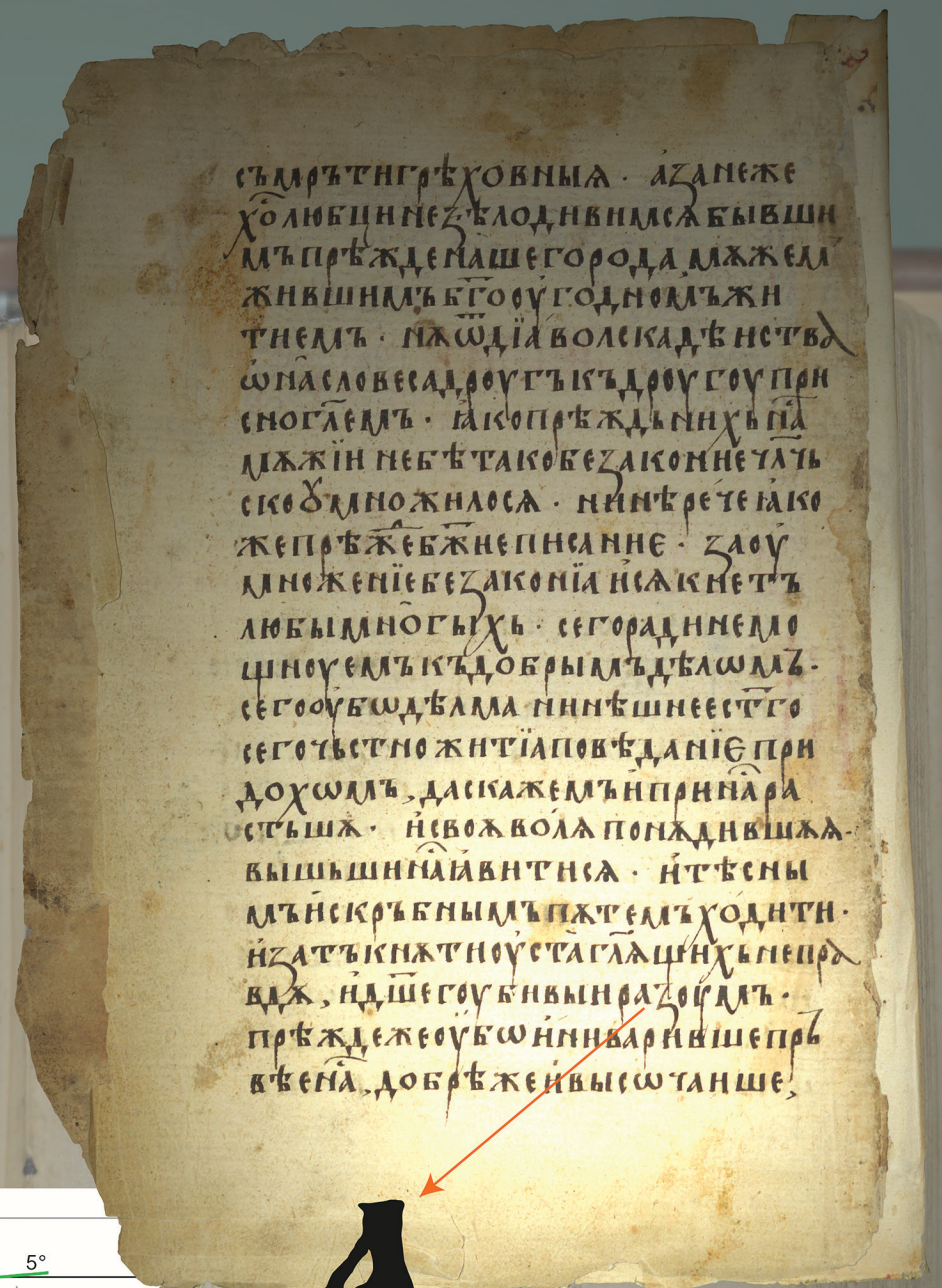
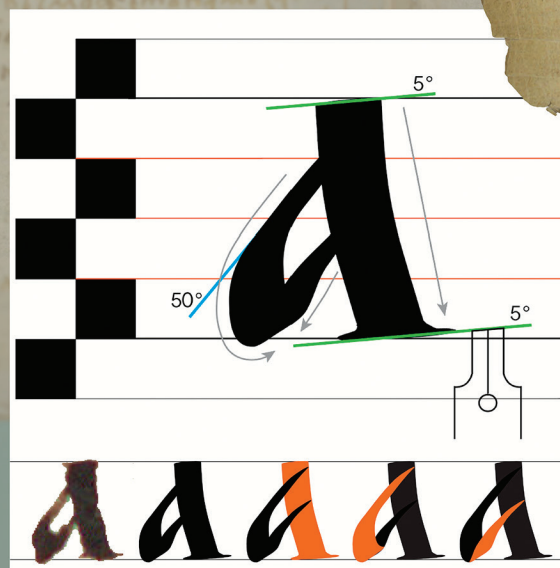

Края на XIII в.
Драгановия миней в Руската държавна библиотека (Григ. 42 (M. 1725))
End of the 13th century
Dragan's Menaion in the Russian State Library (Григ. 42 (M. 1725))

ПАЛЕОГРАФСКА МЕТОДОЛОГИЯ PALAEOGRAPHIC METHODOLOGY

Палеографският метод, използван от учените, се основава главно на сравнението на графични форми между един или повече ръкописи, като се започне от кодекси със сигурна дата и място на написване и се завърши с анонимни, непълни текстове и отделни фрагменти. Това сравнение се извършва въз основа на обективни критерии, в рамките на научно одобрени параметри и с използване на все по-точна терминология. Анализира се не само формата на отделните букви, но се вземат предвид и всички елементи, които са „външни“ за почерка, но тясно свързани с него, като например пунктуацията и ударенията. В по-широк контекст се включват и наблюдения над украсата, писмовния материал, подвързията и пр.

The palaeographic method that has been used by scholars is mainly based on the comparison of graphic forms between one or more manuscripts. Starting with codices for which the date and place of production is certain, they are also able to determine this information from anonymous, incomplete and fragmentary texts. This comparison is carried out on the basis of objective criteria, within scientifically agreed parameters and using increasingly precise terminology. Not only is the form of individual letters analysed, but all elements that are 'external' to handwriting but closely related to it are also taken into account, such as punctuation and accents. Observations on decoration, letter material, binding, etc. are also included in a broader context.

Палеографски анализ на буквата „а“ от Лаврентиевия сборник.
Palaeographic analysis of the letter „a“ from Lavrentii's Miscellany.

МОНАХ МАРКО

MONK MARKO

Марко е монах, който в средата на XIV век създава ръкопис, съдържащ нова версия на *Лествицата* (Scala Paradisi), важен аскетичен трактат за монашеството, написан от Йоан Лествичник през VII век. Днес съхраняван в Руската национална библиотека в Санкт Петербург (Гильф. 48), ръкописът свидетелства, че Марко не само е преписал текста, но и го е редактирал според гръцкия образец. Почеркът му, с типични гърцизиращи елементи, както и външното кодикологично оформление на неговия ръкопис подсказват, че монахът е работил в гръцко-славянска среда, характерна за светогорските манастири. Въпреки това изглежда много вероятно той да принадлежи към Търновския книжовен кръг от втората четвърт до средата на XIV век.

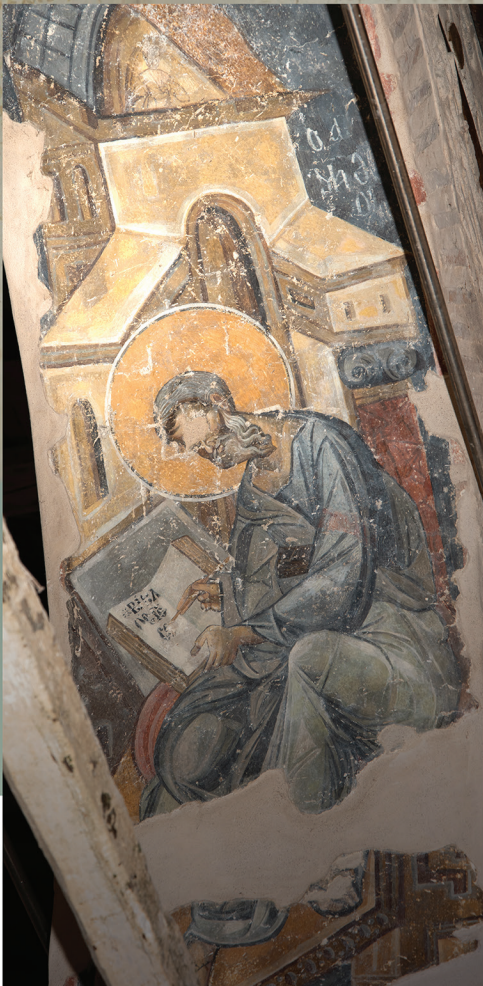
Marko was a monk who in the middle of the fourteenth century produced the manuscript containing a new version of *The Ladder of Divine Ascent* (Scala Paradisi), an important ascetical treatise for monasticism written by John Climacus in the seventh century. Preserved today in the Russian National Library in Saint Petersburg (Gil'f. 48), the manuscript shows that Marko not only copied the text, but also revised it according to the Greek specimen. His handwriting with typical Greek elements, as well as the external codicological layout of his manuscript, suggest that the monk worked in a Greek-Slavonic milieu, typical of Mount Athos monasteries. However, it seems very likely that he belonged to the Tarnovo literary circle from the second quarter to the middle of the fourteenth century.

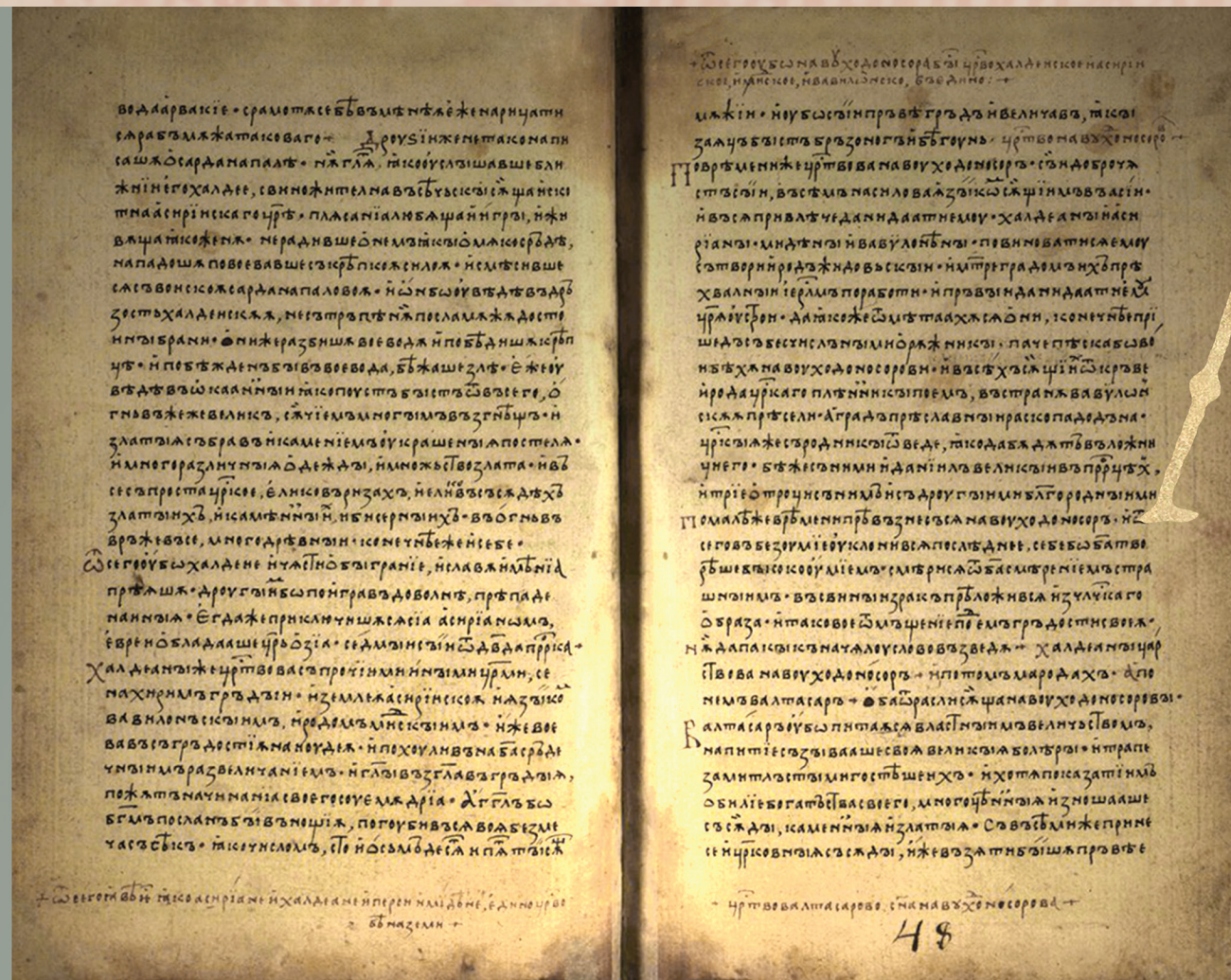
Ръкопис на монаха Марко
от Руската национална библиотека (Гильф. 48)

Manuscript of the monk Marko
from the Russian National Library (Gil'f. 48)

Евангелист Матей, стенопис
от Старата митрополия, Бер (XIII век)

Matthew the Evangelist, fresco from
the Old Metropolis basilica, Veria (13th century)

Поп-Филипов сборник от Държавния исторически музей в Москва (Син. 38)
Pop Filip Miscellany from the State Historical Museum in Moscow (Sin. 38)

Евангелист Йоан, икона
от Костур (XV век)
John the Evangelist, icon
from Kastoria (15th century)

ПОП ФИЛИП PRIEST FILIP

Филип е монахът, който през 1345 г. преписва част от Сборник, известен като Поп-Филипов сборник, който днес се съхранява в Държавния исторически музей в Москва (Син. 38). Ръкописът съдържа един от двата най-стари преписа на Хрониката на византийския автор

Константин Манасий в среднобългарски превод. Поп Филип е написал малко на брой листове, но неговият почерк е прекрасен образец на богослужения полуустав на Търновската книжовна школа. Помагал му е друг, анонимен копист, който преписва основната част от текста, използвайки за първи път писмото, наречено поп-герасимово – полуустав с византийски черти. Този почерк е характерен за историческия период, в който са живели двамата книжовници, тъй като обикновено се е използвал за ръкописи, съдържащи нови преводи или оригинални произведения на български автори от XIV век.

Filip was a monk who transcribed part of the Miscellany, known as Pop Filip Miscellany, in 1345. The manuscript is now preserved in the State Historical Museum in Moscow (Sin. 38).

It contains one of the two oldest copies of the *Chronicle* by the Byzantine author Constantine Manasses in Middle Bulgarian translation. Priest Filip wrote a small number of folios, but his handwriting is a perfect example of the liturgical semi-uncial of Tarnovo writing school. Another anonymous scribe helped him, copying the main part of the text, using for the first time the *Priest Gerasim* script, a semi-uncial handwriting with Byzantine features. This handwriting style is peculiar to the historical period in which the two copyists lived, since it was mainly used for manuscripts containing new translations or original works by Bulgarian authors from the fourteenth century.

КИРИЛО-МЕТОДИЙСКИ
НАУЧЕН ЦЕНТЪР
КИМ БАН

БЪЛГАРСКА
АКАДЕМИЯ
НА НАУКИТЕ

155
BULGARIAN
ACADEMY
OF SCIENCES

МИНИСТЕРСТВО НА ОБРАЗОВАНИЕТО И НАУКАТА

ФОНД
НАУЧНИ
ИЗСЛЕДВАНИЯ

С подкрепата на Столична община

нѣти, сице не бѣ о нѣсть пекѣши на
са грѣху сконча, тѣсти не ка тѣни
ан славы вѣсен жнз ннѣ такъ. н прѣ
црель на ратна многы азъ выжтѣ.
тако же дѣтѣ н цоу многы бѣды ѿ
бѣсѣвъ подѣлшоу. ѿ нѣснаго црѣ
вѣ нецѣ прииметѣ вѣтныи: -

НАПИСАННОЕ ѿ ПРАВЕДНЕРѢ. НЗХ
шеное ѿ ѿстантѣнола блажениа фѣ
лософолѣ. ѿутѣтелеа ѿбѣсѣ словѣ
некомоу жнз коу: -

Рѣ нла ѿца не па нстѣ годѣ. кѣста
нѣти нѣ философѣ правѣ рѣно ѿ нѣти
нѣмѣ бѣзѣ. ѿутѣтелеа словѣ нескын
ѿ нѣспѣдѣоу жнз подѣлшѣ. вѣ
роу жнз коу бѣсѣвъ ѿднѣного бѣ ѿца вѣ
сѣдрѣ жнтелѣ. вѣсѣлѣ вѣднѣмѣлѣ
нѣ вѣднѣмѣлѣ. тѣвѣрѣ жнтелѣ. бѣ
жнз тѣлѣ. нѣ вѣднѣмѣлѣ. нѣ ѿдрѣ жн
ла. нѣ нѣмѣлѣ. нѣ вѣсѣлѣ. нѣ вѣ
ѿднѣного бѣ ѿца нѣ ѿднѣного бѣ ѿца.

ЙЕРОМОНАХ ЛАВРЕНТИЙ ИЕРОМОНК LAVRENTIY

По време на управлението на цар Иван Александър (1331–1371) йеромонах Лаврентий е един от духовниците, близки както до търновския царски двор, така и до патриаршията. Неговата книжовна дейност се разгръща от средата на 40-те до началото на 70-те години на XIV век, което му позволява да препише няколко текста с различно съдържание в периода на разцвет на българската култура, определян често като Втори златен век. Заради големия му опит и калиграфско майсторство, на него е възложено да състави сборник, известен днес като Лаврентиев сборник, завършен през 1348 г.

Сборникът съдържа 215 листа и днес се съхранява в Руската национална библиотека в Санкт Петербург (F.I.376). Разнообразното му енциклопедично съдържание и изричното споменаване на децата на царя в бележката на книжовника подкрепят хипотезата, че Лаврентий е участвал в образованието на царските наследници и че ръкописът е служил за техен учебник. Сборникът съдържа произведения, свързани с книжовния живот през Първото българско царство, сред които и най-старият препис на съчинението на Черноризец Храбър „За буквите“

The hieromonk Lavrentiy was one of the clergymen close both to the royal court of Tarnovo and the patriarchal institution at the time of Tsar Ioann Alexander reign (1331–1371). During his literary activity, between the mid-40s and the early seventies of the fourteenth century,

he transcribed several manuscripts with different contents. It is in this period, frequently referred to as the Second Golden Age, that Bulgarian culture flourished. Due to his great expertise and his high calligraphic mastery, he was commissioned to compile a miscellany known today as *Lavrentiy's Miscellany*, completed in 1348.

The codex contains 215 folios and is today preserved in the Russian National Library in St. Petersburg (F.I.376). Its variety of encyclopaedic content and the explicit mention of the tsar's children support the hypothesis according to which Lavrentiy was involved in the education of the royal heirs and that the manuscript served as a textbook for them. The miscellany also contains several works related to literary life during the First Bulgarian Kingdom, including the oldest known transcription of Chernorizets Hrabar's treatise *On the Letters*.

Лаврентиев сборник от Руската национална библиотека (F.I.376)
Lavrentiy's Miscellany from the Russian National Library (F.I.376)

Евангелист Иоан, стенопис
от Старата митрополия, Бер (XIII век)

John the Evangelist, fresco
from the Old Metropolis basilica, Veria (13th century)

КИРИЛО-МЕТОДИЕВСКИ
НАУЧЕН ЦЕНТЪР
КЪМ БАН

БЪЛГАРСКА
АКАДЕМИЯ
НА НАУКИТЕ

BULGARIAN
ACADEMY
OF SCIENCES

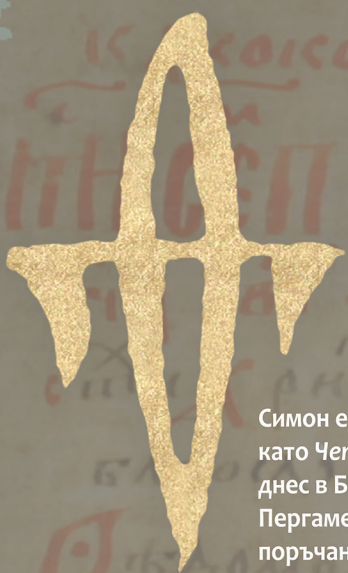

ФОНД
НАУЧНИ
ИЗСЛЕДВАНИЯ

С подкрепата на Столична община

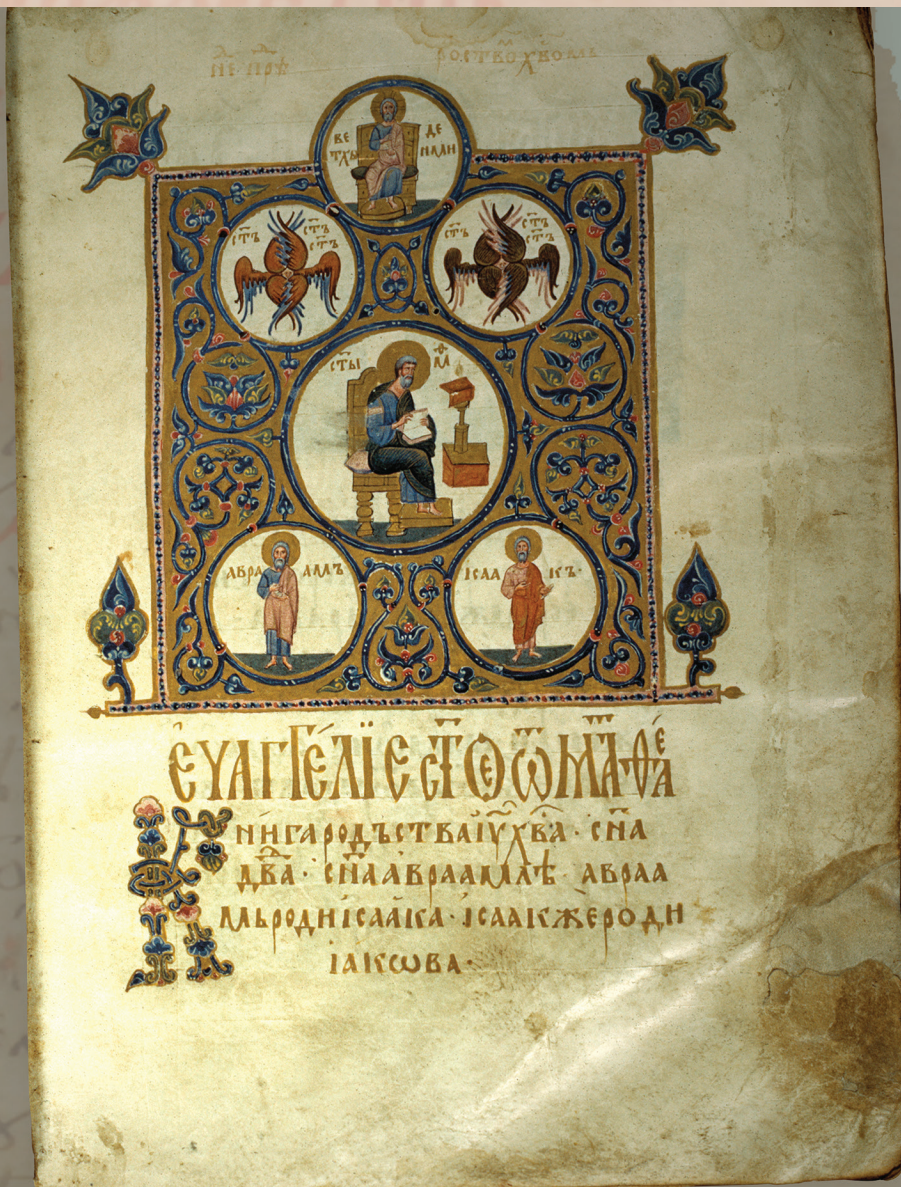
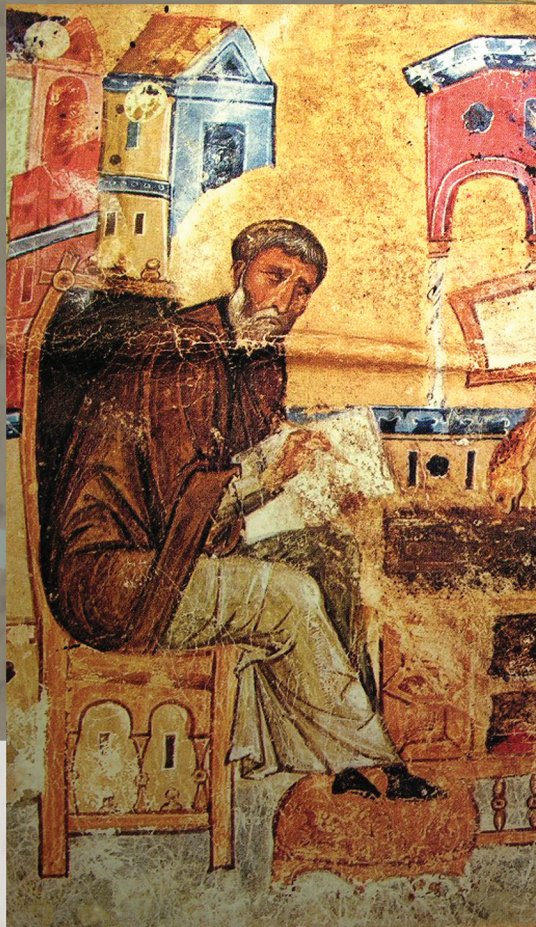
МОНАХ СИМОН MONK SIMON

Симон е монахът, оставил името си в ръкопис, известен като *Четириевангелие на цар Иван Александър*, съхраняван днес в Британската библиотека в Лондон (Add. Ms 39627). Пергаментният кодекс, завършен през 1355–1356 г., е поръчан от владетеля, който намерил книга, забравена от „древните царе“, и наредил да бъде преведена „от елинските думи на нашия славянски език“.

Както и в гръцкия образец от XI век (Par. gr. 74), върху миниатюрите в ръкописа са работили няколко художници, които са добавили портрети на цар Иван Александър и неговото семейство. Майсторската украса е в пълно съзвучие с калиграфското писмо на монаха Симон, което е идеалният образец на това, което учените наричат *нов търновски литургичен устав*. Не се знае дали Симон е работил в двора на владетеля или е бил наеман при определени случаи. Изследователите предполагат, че той е преписал още няколко ръкописа, всички с изключително качество, които свидетелстват, че копистът е изпълнявал поръчки на най-високо социално ниво.

Simon was a monk who inscribed his name in a manuscript known as *Four Gospels of Tsar Ioann Alexander*, today preserved in the British Library in London (Add. Ms 39627). The parchment codex, completed in 1355–1356, was commissioned by the tsar himself. After finding a book forgotten by the “ancient kings”, he ordered it to be translated “from the Hellenic words into our Slavonic idiom”.

As in the eleventh-century Greek model (Par. gr. 74), several artists worked on the miniatures in the manuscript, adding portraits of Tsar Ioann Alexander and his family. The masterly ornamentation is in complete harmony with the calligraphic handwriting of the monk Simon, which is the ideal model of what scholars call the new Tarnovo liturgical uncial. It is not known whether Simon worked at the ruler’s court or was hired on special occasions. Researchers suggest that he copied several other manuscripts of exceptional quality, proving that the copyist carried out orders at the highest social level.

Четириевангелие на цар Иван Александър на монаха Симон
от Британската библиотека (Add. MS 39627)

Four Gospels of Tsar Ioann Alexander of the monk Simon
from the British Library (Add. MS 39627)

Йоан Дамаскин, миниатюра от ръкопис № 463
от манастира Ивирон (края на XI век)

John of Damascus, miniature of the manuscript № 463
from the Iviron Monastery (end of 11th century)

КИРИЛО-МЕТОДИЕВСКИ
НАУЧЕН ЦЕНТЪР
КЪМ БАН

БЪЛГАРСКА
АКАДЕМИЯ
НА НАУКИТЕ

BULGARIAN
ACADEMY
OF SCIENCES

ФОНД
НАУЧНИ
ИЗСЛЕДВАНИЯ
МИНИСТЕРСТВО НА ОБРАЗОВАНИЕТО И НАУКАТА

С подкрепата на Столична община

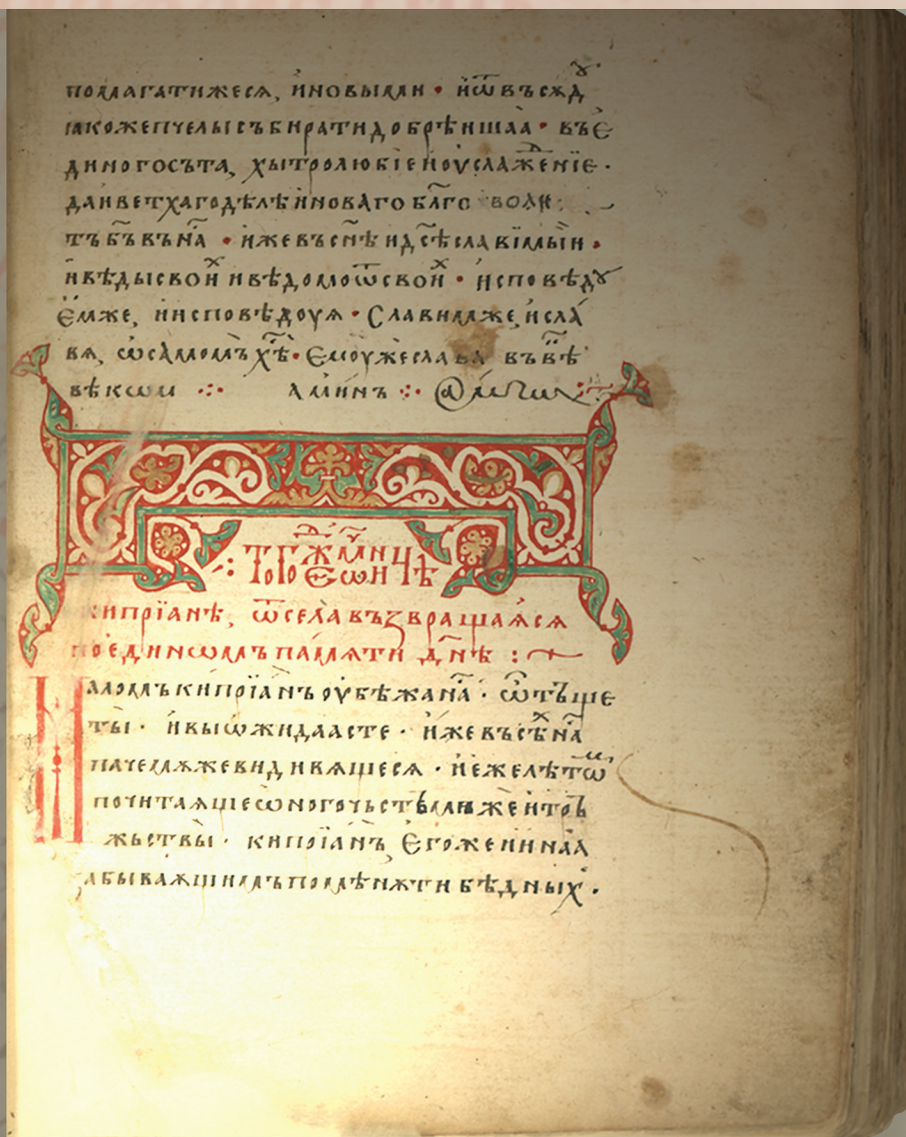
ПЪРВОСЛАВ PARVOSLAV

В края на 50-те или началото на 60-те години на XIV век Първослав е преписал сборник за великия логотет Мита, който вероятно е бил виден служител в царския двор. Ръкописът се пази в Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ (№ 674). Името на кописта показва, че той е бил светско лице. В обширния

колофон, който Първослав е оставил в края, се споменават още цар Иван Александър, царица Сара-Теодора и „младият цар“ Иван Шишман. Ръкописът съдържа богослужебната извадка от 16 слова от общо 44-те беседи на св. Григорий Богослов. Калиграфското полууставно писмо на кописта се определя от учените като един от новите видове почерци, въведени в представителните ръкописи по времето на цар Иван Александър. Отговорната поръчка и забележителното професионално умение свидетелстват за авторитетната позиция на Първослав. Затова е странно, че досега не са разпознати други негови ръкописи.

In the late fifties or early sixties of the fourteenth century, the scribe Parvoslav transcribed a miscellany for the great logothete Mita, who was probably the chancellor of the sovereign. The manuscript is preserved in the SS. Cyril and Methodius National Library (№ 674). The copyist's name indicates that he was a secular person. In the long inscription that Parvoslav wrote at the end of the manuscript, Tsar Ioann Alexander, the Empress Sarah-Teodora and the “young king” Ioann Shishman are also mentioned.

The manuscript contains the liturgical extract of sixteen orations out of a total of forty-four of Gregory of Nazianzus. The copyist's calligraphic semi-uncial script is defined by scholars as one of the new types of handwriting introduced into the representative manuscripts during the reign of Tsar Ioann Alexander. The commission of such an important codex and his remarkable professional skills demonstrate the prestigious position of Parvoslav. It is therefore strange that no further manuscripts of his have so far been recognised.

Ръкопис на Първослав
от Националната библиотека
„Св. св. Кирил и Методий“ (№ 674)

Manuscript of Parvoslav
from the SS. Cyril and Methodius National
Library (№ 674)

Евангелист Марко, стенопис
от Погановския манастир (1499)

Mark the Evangelist, fresco
from the Poganovo Monastery (1499)

КИРИЛО-МЕТОДИЕВСКИ
НАУЧЕН ЦЕНТЪР
КИМ БАН

БЪЛГАРСКА
АКАДЕМИЯ
НА НАУКИТЕ

BULGARIAN
ACADEMY
OF SCIENCES

ФОНД
НАУЧНИ
ИЗСЛЕДВАНИЯ

С подкрепата на Столична община

ПОП ГЕРАСИМ PRIEST GERASIM

Герасим е свещеник, който в края на XIV век, вероятно близо до Търново, преписва ръкопис, наречен Софийски или Евтимиев служебник. Днес той се съхранява в Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ (№ 231). Кодексът е съставен малко преди османското завоевание на България,

по времето, когато последният водач на Българската православна църква, св. Евтимий Търновски, все още заема патриаршеския престол, т.е. в периода 1375–1393 г.

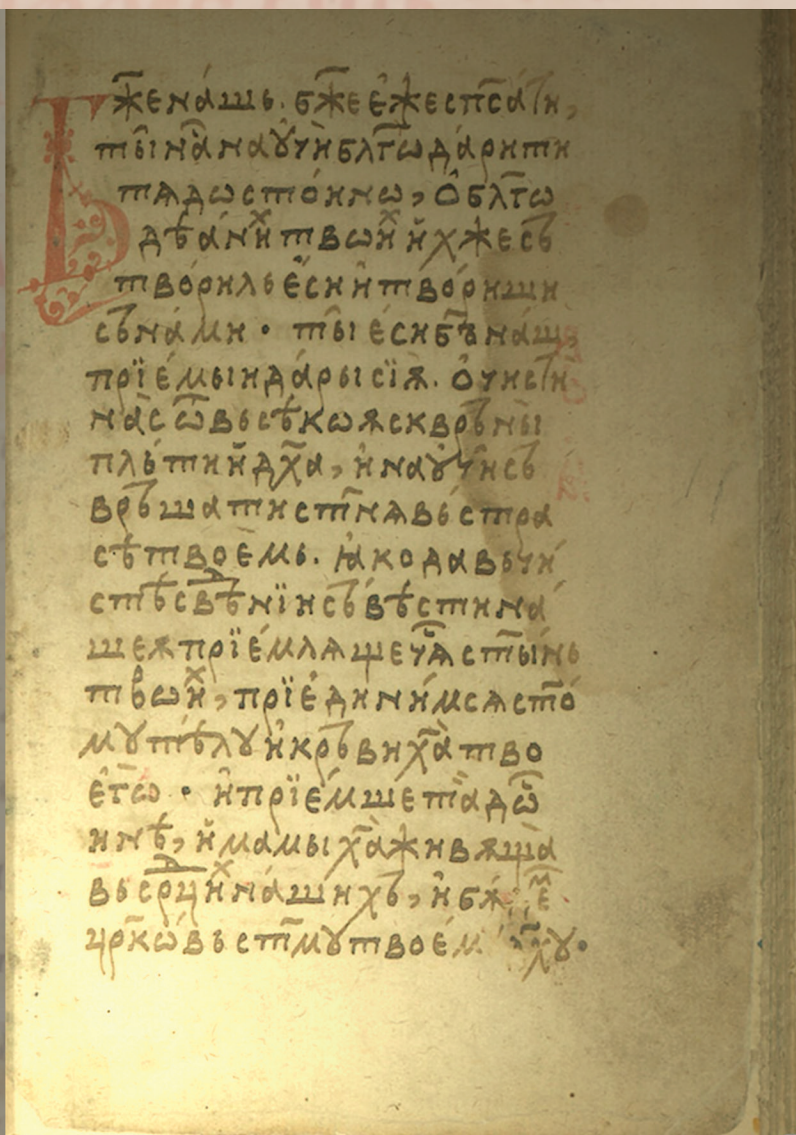
Ръкописът съдържа 80 листа и е един от трите запазени преписа на Служебника, в който е вписано името на патриарх Евтимий. При една от молитвите е отбелязано, че тя е съставена от него. Вероятно неслучайно на същия лист е вписана бележката на книжовника: „Помени, Господи, попа Герасима“. Тя подсказва, че той е принадлежал на книжовния кръг около патриарха. Това е причината изследователите да нарекат неговия почерк „поп-герасимово писмо“ – новия кирилски полуустав от XIV век, с буквени форми по образец на съвременната византийска писменост.

Gerasim was a priest who copied a manuscript known as the Sofia or Euthymius' Liturgicon at the end of the fourteenth century, probably near Tarnovo. Today the manuscript is preserved in the SS. Cyril and Methodius National Library (№ 231). It was transcribed shortly before the Ottoman conquest of Bulgaria, during the time when the last head of the Bulgarian Orthodox Church, Saint Euthymius of Tarnovo, still occupied the patriarchal seat between 1375 and 1393. The codex contains 80 folios and it is one of the three preserved copies of the Liturgicon in which the Patriarch Euthymius's name is recorded. In one of the prayers it is noted that it was composed by him. It is probably no coincidence that also the scribe's note is found on the same folio, "Remember, Lord, the priest Gerasim", suggesting his affiliation with the literary circle around the Patriarch. For this reason, researchers have named after him – "Priest Gerasim's script" – the new Cyrillic semi-uncial handwriting of the fourteenth century, with letter forms modelled on modern Byzantine script.

Евангелист Марко, стенопис
от Старата митрополия, Бер (XIII век)

Mark the Evangelist, fresco
from the Old Metropolis basilica, Veria (13th century)

Евтимиев служебник на поп Герасим
от Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ (№ 231)

Euthymius' Liturgicon of the priest Gerasim
from the SS. Cyril and Methodius National Library (№ 231)

КИРИЛО-МЕТОДИЕВСКИ
НАУЧЕН ЦЕНТЪР
КЪМ БАН

БЪЛГАРСКА
АКАДЕМИЯ
НА НАУКИТЕ

BULGARIAN
ACADEMY
OF SCIENCES

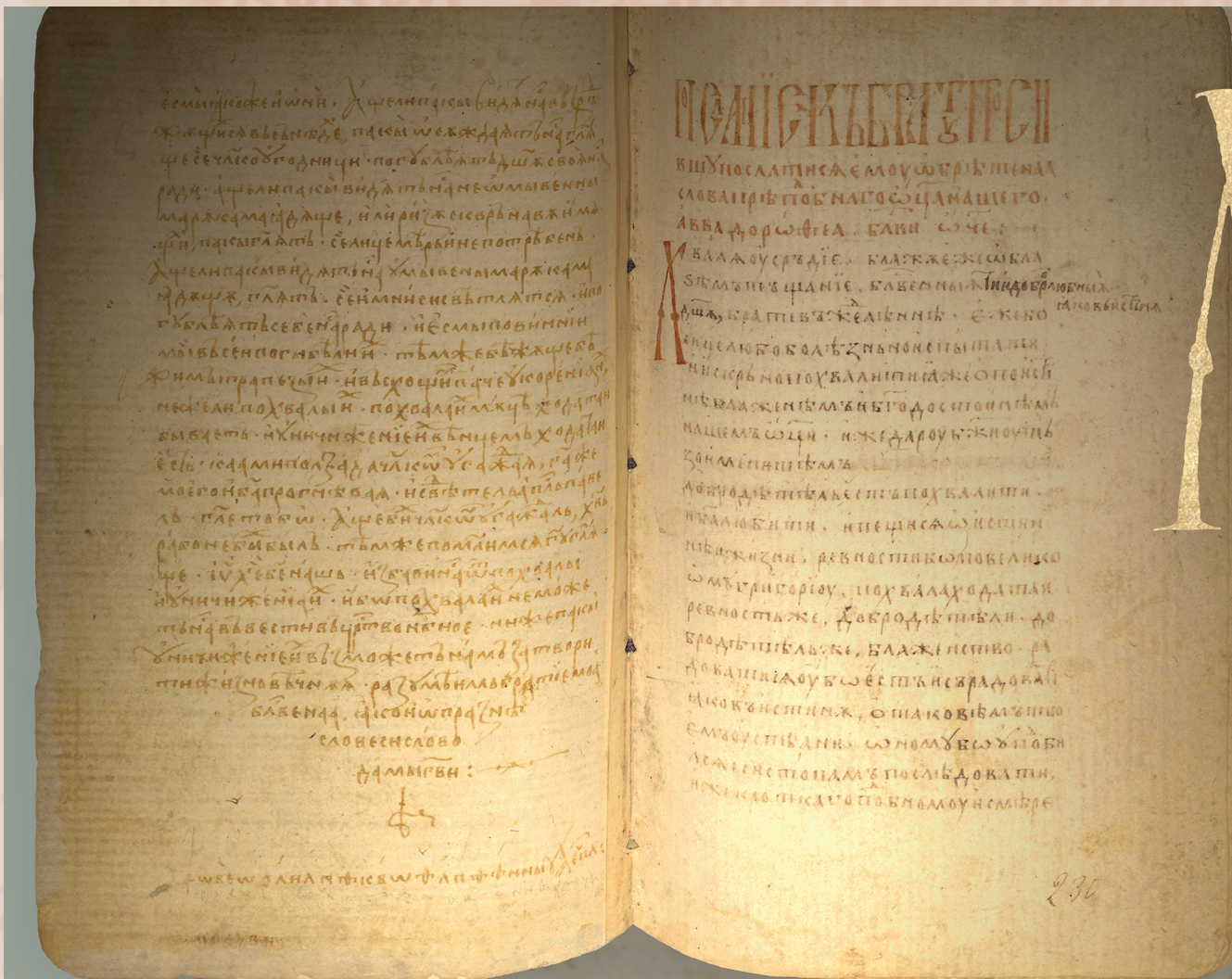

ФОНД
НАУЧНИ
ИЗСЛЕДВАНИЯ

С подкрепата на Столична община

Ръкопис на монаха Хтейко
от Руската национална библиотека (Гильф. 49)
Manuscript of the monk Hteyko
from the Russian National Library (Gil'f. 49)

Евангелист Марко, стенопис
от Марков манастир (XIV век)
Mark the Evangelist, fresco
from the Marko's Monastery (14th century)

К МОНАХ ХТЕЙКО МОНК НТЕУКО

Хтейко е монахът, който преписва Сборник, съдържащ текста на *Лествицата* (Scala Paradisi) от св. Йоан Лествичник и *Проповедите* на Авва Доротей от Газа. Днес сборникът се намира в Руската национална библиотека в Санкт Петербург (Гильф. 49). Ръкописът се състои от 398 листа и е написан на хартия през последното десетилетие на XIV век. Любопитното в ръкописа е, че основният му копист решава да остави своя бележка с тайнопис, т. нар. „византийско кодирано писмо“: той използва буквите от гръцката азбука, за да напише своето име: „*δαεηπλ*“, което се разчита като Хтейко.

Hteyko was a monk who compiled a miscellany containing the text of the Ladder of Divine Ascent (Scala Paradisi) by Saint John Climacus and the Homilies of Saint Dorotheus of Gaza. Today the miscellany is located in the Russian National Library in St. Petersburg (Gil'f. 49).

The manuscript contains 398 folios and was written on paper in the last decade of the fourteenth century. What is intriguing about the manuscript is that its main copyist decided to leave his own note in cryptic script, the so-called “Byzantine coded script”. He used the letters of the Greek alphabet to write his name: „*δαεηπλ*“, that is to be read like Hteyko.

КИРИЛО-МЕТОДИЙСКИ
НАУЧЕН ЦЕНТЪР
КЪМ БАН

БЪЛГАРСКА
АКАДЕМИЯ
НА НАУКИТЕ

ФОНД
НАУЧНИ
ИЗСЛЕДВАНИЯ

С подкрепата на Столична община

ДАМ'ЯН DAMIÁN

Между последното десетилетие на XIV и началото на XV век копистът Дамян преписва сборник, съдържащ кратките жития на светците, предхождани от кратки стихове. Сборникът, известен като *Дамянов пролог*, е писан на хартия и съдържа 403 листа. Той днес се намира в Научния архив в Българската академия на науките (№ 74). Интересно е да се отбележи, че Дамян решава да се подпише по нетипичен начин, като използва „тайно писмо“, смесица от букви от гръцката азбука вместо от славянската. Написаната в края на последния лист на ръкописа дума „Сѡѡѡѡѡ(ѡ)“, се разчита като „Дамиан(а)“.

Between the last decade of the fourteenth and the beginning of the fifteenth centuries, the copyist Damian transcribed a miscellany containing short hagiographies of the saints, preceded by short verses. The miscellany, known as Damian's Prologue, was written on paper and contains 403 folios. It is stored in the Scientific Archive of the Bulgarian Academy of Sciences (Nº 74). A curiosity about the manuscript is that the copyist Damian decided to write his signature in a very atypical way, using a "cryptic script", that is, using a mixture of letters from the Greek alphabet instead of the Slavonic one. At the end of the last manuscript folio, the world "ΣΦΔΡΗΝ(Φ)", can be deciphered as Damian(a).

Евангелист Лука, стенопис
от Старата митрополия, Бер (XIII век)

Luke the Evangelist, fresco from the Old Metropolis basilica, Veria (13th century)

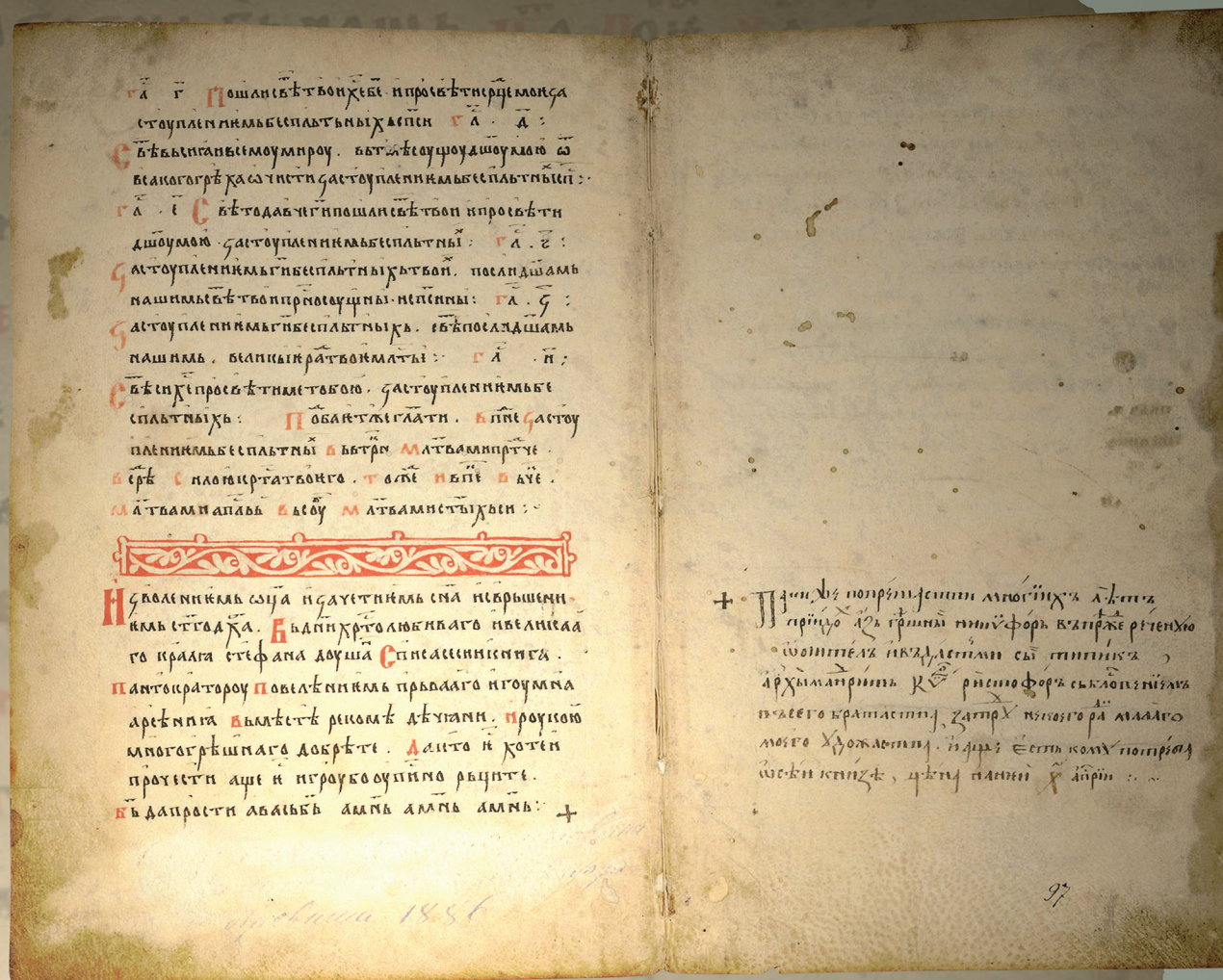
Дамянов пролог от Научния архив
на Българската академия на науките (№ 74)
Damian's Prologue from the Scientific Archive
of the Bulgarian Academy of Sciences (№ 74)

ДОБРЕТА DOVBETA

Добрета не е монах, а светски книжовник и илюстратор на ръкописи. Отличните му умения позволяват да изпълнява специални поръчки за Сръбската архиепископия в Печ и за монашеската общност в манастира Високи Дечани. Пряко

доказателство за неговото майсторство е поръчаният от игумена Арсений Типикон, книга, съдържаща сбор от правила, според които е организиран монашеският живот на новопостроения манастир Високи Дечани. Кодексът е написан на пергамент между 1331 и 1345 г. и сега се съхранява в Руската национална библиотека (F.п.I.93). При преписването му Добрета комбинира червено и кафяво мастило, като се грижи за художествения облик на ръкописа. На последния лист, визуално отделени от основния текст с червена декоративна заставка, се намират неговата бележка и подпис.

Dobreta was not a monk but a secular scribe and an illustrator of manuscripts. His excellent skills enabled him to work on special commissions for the Serbian Archbishopric in Peć and for the Visoki Dečani monastic community. A direct evidence of his mastery is the Typicon commissioned by the igumen Arsenije, that is a book containing a set of rules according to which monastic life of the newly built Visoki Dečani monastery was organised. The codex was written on parchment, between 1331 and 1345, and it is now preserved in the Russian National Library (F.п.I.93). During its copying, Dobreta combined red and brown ink, taking care of the artistic appearance of the manuscript. On the last folio, visually separated from the main text by a red decorative headpiece, his note and signature can be found.

Ръкопис на Добрета от Руската национална библиотека (F.п.I.93)
Manuscript of Dobreta from the Russian National Library (F.п.I.93)

Евангелист Лука, стенопис от църквата „Св. Апостоли“, Печ (XIII век)

Luke the Evangelist, fresco from the Church of the Holy Apostles, Peć (13th century)

КИРИЛ-МЕТОДИЕВСКИ
НАУЧЕН ЦЕНТЪР
КЪМ БАН

БЪЛГАРСКА
АКАДЕМИЯ
НА НАУКИТЕ

BULGARIAN
ACADEMY
OF SCIENCES

ФОНД
НАУЧНИ
ИЗСЛЕДВАНИЯ

С подкрепата на Столична община

К

РОМАН ROMAN

Роман е копист в Хилендарския манастир през 30-те и 40-те години на XIV век. Неговите калиграфски умения са били добре известни на представителите на висшия клир в светогорските манастири и затова му е било

възложено да препише много ръкописи. По лична поръчка на Арсений, игумен на Хилендар и духовен изповедник на сръбския владетел Стефан Душан, Роман е преписал евангелски ръкопис с над 300 листа. Заедно с още два други преписани от него кодекса, това изборно евангелие и до днес се пази в сбирката на Хилендарския манастир (№ 9). Двадесет години по-късно са били добавени миниатюри на четиримата евангелисти, придаващи още по-голяма стойност на Романовия ръкопис.

Roman was a copyist at the Hilandar Monastery in the third and fourth decades of the fourteenth century. His calligraphic skills were known to the high monastic personalities of Mount Athos, and for this reason he was commissioned to copy many manuscripts. More than 300 folios of the Full Gospel Lectionary were copied by Roman on the special order of Arsenije, abbot of Hilandar and clergyman of Serbian ruler Stefan Dušan. Together with two of his other manuscripts, the Gospel is preserved in the collection of the Hilandar monastery (№ 9). Twenty years later, several miniatures of the four evangelists were added, adding even more value to Roman's manuscript.

Ръкопис на Роман от Хилендарския манастир, № 9
(Снимки: Свет сръпске рукописне књиге (XII–XVII век),
ур. Д. Оташевић, З. Ракић, И. Шпадијер, Београд: Галерија САНУ, 2016)

Manuscript of Roman from the Hilandar monastery, № 9
(Photos: The World of Serbian Manuscripts (12th–17th centuries),
eds. D. Otašević, Z. Rakić, I. Špadijer, Belgrade: Gallery of SASA, 2016)

Ръкопис на стареца Исай от Руската национална библиотека (Гильф. 46)
Manuscript of the starec Isaiah from the Russian National Library (Gil'f. 46)

Евангелист Матей, стенопис
от манастира Високи Дечани (XIV век)
Matthew the Evangelist, fresco
from the Visoki Dečani Monastery (14th century)

СТАРЕЦ ИСАИ STAREC ISAIAH

Исай, наричан старец, се е ползвал с голям авторитет сред монасите на Света гора. Той е бил виден исихаст, но и близък до сръбския двор – първоначално до благородническата фамилия на

Стефан Душан (1331–1355), по-късно и до семейството на деспот Йоан Углеша (1363/64–1371). Известно е, че именно за Елена, съпругата на деспота, той преписва Псалтир, който подписва с тайнопис.

Най-ценното му произведение е сръбският превод на Ареопагитиките (Corpus Areopagiticum), сборник от съчинения в духа на християнския мистицизъм. Това е най-ранният пълен славянски превод на съчиненията на Псевдо-Дионисий Ареопагит, заедно с коментарите на Максим Изповедник, който днес се намира в сбирката на Александър Гилфердинг (№ 46) в Руската национална библиотека. Текстът е написан в две колони, като по-голямата, вътрешната, съдържа основния текст, а по-тясната колона в полето съдържа коментарите. Този начин на оформяне е често използван в ръкописи с тълковни текстове.

Isaiah was a starec, literally an “older man”, who enjoyed great prestige among the monks of Mount Athos. He was a prominent hesychast, but also close to the Serbian court, first with the noble family of Stefan Dušan (1331–1355) and later with the family of the despot Ioan Uglješa (1363/64–1371). It is known that it was precisely for Jelena, the despot's wife, that he copied a Psalter, signing it in cryptic script.

His most valuable work is the Serbian translation of the *Corpus Areopagiticum*, a collection of writings on Christian mysticism. The codex is one of the earliest complete Slavonic translations of Pseudo-Dionysius the Areopagite, together with the commentaries of Maximus the Confessor, and is now in the Alexander Gilferding collection (№ 46) in the Russian National Library. The text is divided into two columns, with the larger inner column containing the main text and the smaller column in the margin containing the commentaries. This layout is commonly used in manuscripts containing interpretive texts.

НАДЪНЪГО ВЪСНАРОДЪ СТРАНЫ ГАДАРН
НЪСКИЕ. ѿНТИ ѿННХЪ, ІАКО СТРАХО
АЛЪ ВЕЛНІАЛЪ ѿДРЪТНАЛН БѢХОУ.
ѿННТЕ ВЪЛѢЗЪ ВЪКОРАБЛЪ, ВЪЗВРАТН
СЕ. АЛІАШЕТЕ СЕАХЪ АХЪ НЪЗНІЕГОТЕ
БѢСЫ НЪЗНОШЕ, ДАБН СЪННАЛЪ БЫЛЪ.
ѿПОУСТНТЕ НЪГО ІС. ГЛІЕ, ВЪЗВРАТН СЕ
ВЪДОЛЪСОН. НІПОВѢДАН ІЕЛНІКАСЪ БО
РНТИ БѢ. ННДЕ ПОВСЕАЛОУ ГРАДОУ, ПРО
ПОВѢДАЕ ІЕЛНІКА СТВОРН ІЕАЛОУ ІС.

ПНЕ. З. ПНЕ. ѿЛОУ.
КРѢ ѿ. НАРОДОАЛЪ СЪБІРАЮЦІНАІ
СЕ, НАЧЕТЪ ІС ГЛІАТИ. РОДЪ СЪЛОУКА
ВЪНІЕ. ЗНАКЛЕННІА НІШЕТЪ. НЪЗНААЛЕ
ННІЕ НЕДІСЕ ІЕАЛОУ. ТЫСАЛОЗНААЛЕ
ННІЕ ІСѿНЫ ПРРІСА. ІАКО ТЕ БО БЫ
ІСѿНА ЗНААЛЕННІЕ ННІЕ ВНТОКЛЪ,
ТАКО БОУДЕТЪ НЕНЪ УЛѢУБІСЫ РОДОУ
СЕАЛОУ. ЦРЦА ІОУБІСА ВЪСТАНЕТЪ НА
СОУДЪ СЪАЛОУТН РОДА СЕГО, НІ ѿСОУДАНТЪ

Великаго Воеводи Миколы. (Хиландаръ)

Ръкопис на монаха Теоктист от Хиландарския манастир, № 14
(Снимки: Свет српске рукописне књиге (XII–XVII век),
ур. Д. Оташевић, З. Ракић, И. Шпадијер, Београд: Галерија САНУ, 2016)

Manuscript of the monk Teoktist from the Hilandar monastery, № 14
(Photos: The World of Serbian Manuscripts (12th–17th centuries),
eds. D. Otašević, Z. Rakić, I. Spadijer, Belgrade: Gallery of SASA, 2016)

Евангелист Йоан, стенопис
от манастира Високи Дечани (XIV век)

John the Evangelist, fresco
from the Visoki Dečani Monastery (14th century)

МОНАХ ТЕОКТИСТ MONK TEOKTIST

Теоктист е сръбски монах, който е ръководел един от най-авторитетните скриптории на Света гора, известен като „кръгът Теоктист“. Групата от монаси е включвала опитни и талантиливи калиграфи, които работели заедно по поръчки от сръбския патриарх Сава (1354–1375) и Никола Станевич, сръбски велможа на служба при цар Стефан Душан.

Двата ръкописа, дело на монаха Теоктист и други негови съратници, са завършени през 70-те години на XIV век и днес се намират в колекцията на Хиландарския манастир. Четириевангелието (№ 13) и пълното изборно евангелие (№ 14) са представителни и като почерк, и като украса.

Изборното евангелие е богато украсено с полихромни квадратни заставки и художествено оформени инициали, като за изработката им е ползвано и злато.

Teoktist was a Serbian monk who was the head of one of the most respected scriptoria on Mount Athos, known as the “Teoktist circle”. The group of monks included experienced and talented calligraphers who worked together, receiving orders from the Serbian patriarch Sava (1354–1375), and Nikola Stanjević, the Serbian magnate in the service of Tsar Stefan Dušan.

The two manuscripts produced by the monk Teoktist and other fellow scribes were completed during the seventies of the fourteenth century, and today they are in the collection of the Hilandar Monastery. The codex of the Four

Gospels (№ 13) and Full Gospel Lectionary (№ 14) are representative both in terms of handwriting and decoration. The Full Gospel Lectionary is richly decorated with polychrome square heads and artistically designed initials, also made of gold.

С подкрепата на Столична община

Марко е хиландарски монах, който е работил на Света гора. Като писач той изразява своето смирение и греховност, наричайки себе си „тах монах“, буквално „мним монах“, в бележката с името си. В ръководения от него скрипторий през 70-те и 80-те години на XIV век са съставени не само богослужебни книги, но и текстове, регламентиращи живота на манастира и манастирските сбирки. Най-люксовият му ръкопис – четириевангелие, днес се намира в ръкописната сбирка на манастира Високи Дечани (№ 9). Геометрически съизмерените букви и калиграфските елементи в почерка придават особена елегантност на този, а и на всички негови ръкописи, което го прави един от най-представителните кописти за Сръбското средновековие. С монах Марко се свързва и преписването на оригинални творби на средновековните сръбски писатели от XIII век – св. Сава, Доментиан и Теодосий.

Marko was a Hilandar monk who worked on Mount Athos. As a scribe, he expressed his humbleness and sinfulness by referring to himself as “taha monah,” literally “supposed monk,” in the note with his name. In the scriptorium he headed during the seventies and eighties of the fourteenth century, there were compiled not only liturgical books but also texts regulating the life of the monastery and monastic collections. His most luxurious manuscript, the Four Gospels, is today in the manuscript collection of the Visoki Dečani Monastery (N° 9). The geometrically proportioned

letters and calligraphic elements in his handwriting lend a distinctive elegance to this and all his manuscripts, making him one of the most representative scribes of the Serbian Middle Ages. The monk Marko is also associated with the copying of the original works of mediaeval Serbian writers of the 13th century – Saint Sava, Domentianus and Theodosius.

Ръкопис на монаха Марко от манастира Високи Дечани (№ 9)
Manuscript of the monk Marko from the Visoki Dečani Monastery (№ 9)

John the Evangelist, fresco
from the Visoki Dečani Monastery (14th century)

29

ДАНИЛАЦ, DANILAC

Сръбският копист Данилац е преписвал ръкописи в края на XIV век. Заради физически дефект, свързан със зрението му, той получава прозвището Левоокия. Това обаче не му пречи да препише повече от 15 кодекса с многобройни текстове, свързани с района на Печката патриаршия и Дечанския манастир. Изключително отдаден на работата си, по поръка на игумена на Дечанския манастир Данилац преписва годишния комплект на Стишния пролог. Трите ръкописа, които сега се намират в сбирката на манастира Високи Дечани (№ 52, 53, 54), се характеризират със сложни движения на ръката на кописта, а с уметелото съчетаване на червено и черно мастило Данилац оформя листовите по добре обмислен начин.

Danilac was a Serbian scribe who copied manuscripts at the end of the fourteenth century. Due to his eye-related physical defect, he was given the nickname “left-eyed”. However, this did not prevent him from copying more than 15 codices, dealing with the largest number of texts related

to the area of the Peć Patriarchate and the Visoki Dečani Monastery. Very devoted to his work, Danilac copied the annual set of Verse Synaxarion, commissioned by the abbot of Dečani Monastery. Now located in the Dečani collection (№ 52, 53, 54), the three manuscripts are characterised by sophisticated movements of the scribe’s hand and, thanks to the wise combination of red and black ink, Danilac designed the folios in a very thoughtful manner.

Ръкопис на Данилац
от манастира Високи Дечани (№ 54)

Manuscript of Danilac
from the Visoki Dečani Monastery (№ 54)

Ангел, стенопис
от манастира Високи Дечани (XIV век)

Angel, fresco
from the Visoki Dečani Monastery (14th century)

